

UDK 355.1:334.722.2(497.1)
Bibliid 0543-3657, 75 (2024)
God. LXXV, br. 1191, str. 317–344
Pregledni naučni rad
Primljen: 18.03.2024
Revidiran: 07.07.2024.
Prihvaćen: 25.7.2024.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2024.75.1191.3
CC BY-SA 4.0

Vanja ROKVIĆ¹, Milovan SUBOTIĆ²

Uloga MPRI u ratovima na području bivše Jugoslavije³

SAŽETAK

Svrha ovog rada jeste doprinos istraživanjima o privatizaciji rata, posebno ulozi koju su američke privatne vojne kompanije, naročito kompanija MPRI (Military Professional Resources Incorporated), imale u kreiranju bezbednosne arhitekture i geopolitičkog pejzaža na području bivše Jugoslavije. Na osnovu analize relevantne literature i dostupnih dokumenata, autori nastoje da daju odgovor na osnovno istraživačko pitanje – da li su privatne vojne kompanije iz Sjedinjenih Američkih Država (SAD) imale značajnu ulogu u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije ili je njihova uloga bila više sporednog karaktera? U odgovoru na postavljeno pitanje autori polaze od hipoteze da je MPRI imala značajnu ulogu u ratovima na području bivše Jugoslavije, jer je kroz pružanje logističke podrške, naoružavanje i obuku hrvatskih oružanih snaga, uticala na završetak rata u Hrvatskoj praćen etničkim čišćenjem srpskog stanovništva, zatim i u Bosni i Hercegovini (BiH) kroz pomoć muslimanskim i hrvatskim snagama, ali i na destabilizaciju područja Kosova i Metohije (KiM) i Makedonije kroz obuku i finansiranje albanskih paravojnih i terorističkih formacija. Metodologija rada obuhvata pregled naučne i stručne literature, analizu iskaza pred međunarodnim sudskim telima, kao i izveštaja nevladinih organizacija i

¹ Vanja Rokvić, vanredna profesorka, Fakultet bezbednosti Univerzitet u Beogradu, e-mail: vanjarokvic@fb.bg.ac.rs, ORCID: 0000-0002-8382-4616.

² Pukovnik dr Milovan Subotić, viši naučni saradnik, Institut za strategijska istraživanja, Ministarstvo odbrane Republike Srbije, e-mail: milovan.subotic@mod.gov.rs ORCID: /0000-0001-8729-5742.

³ Rad je nastao kao deo projekta: „Bezbednosni izazovi zemalja Zapadnog Balkana u evropskoj bezbednosnoj paradigmi“, koji realizuje Ministarstvo odbrane – Institut za strategijska istraživanja u periodu 2024–2025.

medijskih tekstova. Autori zaključuju da, iako se ne mogu utvrditi tačni dometi, uloga MPRI je bila značajna u ratovima na prostorima bivše Jugoslavije imajući u vidu ishode koji su se ostvarili uz njihovu pomoć.

Ključne reči: privatne vojne kompanije, MPRI, bivša Jugoslavija, rat

The role of MPRI in the wars in the former Yugoslavia

SUMMARY

The purpose of this paper is to contribute to research on the privatization of war, specifically, the role that American private military companies, particularly Military Professional Resources Incorporated (MPRI), played in shaping the security architecture and geopolitical landscape in the former Yugoslavia. Based on the analysis of relevant literature and available documents, the authors seek to answer the primary research question: Did private military companies from the United States have a significant role in the wars in the former Yugoslavia, or was their role more secondary? In addressing this question, the authors start from the hypothesis that MPRI played a significant role in the wars in the former Yugoslavia. By providing logistical support, arming, and training Croatian armed forces, MPRI influenced the end of the war in Croatia, which was accompanied by the ethnic cleansing of the Serbian population. Additionally, MPRI was involved in Bosnia and Herzegovina by assisting Muslim and Croatian forces and contributed to the destabilization of Kosovo and Metohija (KiM) and Macedonia through the training and financing of Albanian paramilitary and terrorist formations. The methodology includes a review of scientific and professional literature, testimonies before international judicial bodies, reports from non-governmental organizations, and media articles. The authors conclude that, although the exact extent cannot be determined, MPRI's role was significant in the wars in the former Yugoslavia, considering the outcomes achieved with their support.

Key words: private military companies, the MPRI, the former Yugoslavia, war

Uvod

Rat u Ukrajini i učešće mnogobrojnih privatnih vojnih aktera, naročito „Vagner grupe“, temu privatizacije rata doveo je u sam vrh istraživačkih oblasti političkih i pravnih nauka, nauka bezbednosti i međunarodnih odnosa.⁴ Međutim, ova tema je svoj „procvat“ doživela još krajem 20. veka, uporedo sa usponom privatizacije bezbednosti. Tokom 90-ih godina 20. veka

⁴ Samo se pretragom EBSCO baze podataka dobije 236.484 radova na ovu temu (prim. aut.).

privatne vojne kompanije bile su angažovane u većini ratova širom sveta, dok danas za njih možemo da kažemo da su neizbežan akter i obeležje savremenih ratova.⁵ Prema podacima baze podataka o privatnim akterima (*Private Security Database*) u periodu od 1990. do 2007. godine zabeleženo je 528 angažovanja privatnih aktera u unutrašnjim sukobima širom sveta, uključujući i sukobe na području bivše Jugoslavije.⁶ U svom radu Leander (*Leander*) ističe da je tokom drugog Zalivskog rata 1992. godine odnos pripadnika američkih privatnih vojnih kompanija i vojnika bio 1:60, da bi se u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu BiH) i na Kosovu i Metohiji (u daljem tekstu KiM) situacija drastično promenila u odnos 1:10 u (BiH), odnosno 1:2 (KiM).⁷ Analizirajući dokumenta Radne grupe UN o upotrebi plaćenika kao načinu kršenja ljudskih prava i sprečavanja prava naroda na samoopredeljenje (u nastavku Radna grupa) (*Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of people to self-determination*), Rokvić navodi da je u poslednje vreme primetan porast upotrebe privatnih vojnih kompanija (ali i drugih privatnih aktera poput plaćenika) u sukobima širom sveta.⁸ U izveštaju Radne grupe ističe se da je ovakav trend praćen „alarmantnom proliferacijom u kršenju ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava“.⁹

Kada govorimo o privatnim vojnim akterima, naročito privatnim vojnim kompanijama, mora se istaći da ne postoje opšteprihvaćeni standardi za njihovo definisanje. Radna grupa ove aktere definiše kao „korporativne entitete koji na kompezacionoj osnovi pružaju vojne i/ili bezbednosne usluge“.¹⁰ Prema istraživanju Radne grupe, vojne usluge definisane su kao „specijalizovane usluge povezane sa vojnim operacijama, uključujući strateško planiranje, obaveštajne aktivnosti, istraživanje, izviđanje na kopnu,

⁵ Herfried Münkler, “Old and new wars”, in: Myriam Dunn Cavaelty and Victor Mauer (eds.), *The Routledge Handbook of Security Studies*, Routledge, London & New York, 2010, 192.

⁶ Bazom podataka su obuhvaćena samo angažovanja privatnih kompanija u unutrašnjim oružanim sukobima, u kojima je naručilac usluga bila vlada neke države. Data on Armed Conflict and Security, *Private Security Database*, https://www.conflict-data.org/psd/Data_Download/index.html, 10/12/2023. Pod pojmom bivša Jugoslavija podrazumeva se teritorija države koja se do 25. juna 1991. godine zvala Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija.

⁷ Anna Leander, *Private Agency and the Definition of Public Security Concerns: The Role of Private Military Companies*, Political Science Publications, Syddansk Universitet, Institut for Statskundskab, 2004.

⁸ Vanja Rokvić, “Wagner versus Mozart in the Ukrainian Theatre”, *Security Dialogues*, Vol. 14, No. 2, 2023, 7–23.

⁹ “Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination”, United Nations General Assembly, 31 August 2022, art. 10.

¹⁰ United Nations Human Rights Special Procedures, *Mercenarsim and Private Miliatry and Security Comapnies*, Geneva, United Nations, 2018, 17.

moru ili vazduhu, vazdušne operacije bilo koje vrste, sa ili bez posade, satelitski nadzor, bilo koji vid prenosa znanja koje ima vojnu primenu, materijalnu i tehničku podršku oružanim snagama i druge srodne aktivnosti".¹¹ Sa druge strane, pod bezbednosnim uslugama podrazumevaju se „naoružano obezbeđivanje ili zaštita zgrada, instalacija, imovine i ljudi, bilo koji vid prenosa znanja sa primenama u oblasti bezbednosti i policije, razvoj i sprovođenje mera informacione bezbednosti i druge srodne aktivnosti".¹² U skladu sa navedenim određenjem usluga mnogobrojni autori vrše klasifikaciju kompanija na vojne i bezbednosne. Tako se prema pisanju Singera (*Singer*), privatne vojne kompanije odnose samo na registrovane, hijerarhijski organizovane i komercijalne entitete koje pružaju vojne usluge (učesće u borbenim operacijama, podrška izvođenju borbenih operacija i konsultantske usluge), dok se pod privatnim bezbednosnim kompanijama, prema viđenju Kinseja (*Kinsey*), podrazumevaju kompanije koje pružaju usluge iz oblasti unutrašnje bezbednosti, javnog reda, pružanja fizičke zaštite licima i zaštite infrastrukture.¹³ Kako navodi Rokvić, često se za pripadnike privatnih vojnih i bezbednosnih kompanija koristi termin plaćenici, koji su pak zasebna kategorija jasno definisana članom 47 Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije (protokol I) i Međunarodnom konvencijom protiv regrutovanja, korišćenja, finansiranja i obuke plaćenika.¹⁴ Pored navedenih privatnih aktera u sukobe su često uključene i paravojne formacije koje se, prema pisanju Vukšić mogu odrediti kao neregularne oružane grupe koje sprovode akte nasilja uz odobrenje ili „pod pokroviteljstvom države”.¹⁵ U privatne aktere spadaju i strani borci, koje Radna grupa definiše kao pojedince koji napuštaju svoju zemlju porekla ili uobičajeno prebivalište i uključuju se u nasilje kao deo pobunjeničke ili paravojne formacije u oružanom sukobu.¹⁶

¹¹ Ibid..

¹² Ibid.

¹³ Peter W. Singer, *Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2003; Christopher Kinsey, *Corporate soldiers and international security. The rise of private military companies*, Routledge, London & New York, 2006.

¹⁴ Da bi se u skladu sa međunarodnom regulativom neko tretirao kao plaćenik, neophodno je da bude ispunjeno šest kriterijuma: specijalna regrutacija lica lokalno ili u inostranstvu da bi se borila u oružanim sukobima; direktno učesće u neprijateljstvima; lice je motivisano u učesću u neprijateljstvima isključivo radi materijalne koristi; lice nije državljanin strane u sukobu; nije pripadnik oružanih snaga strane u sukobu; i nije poslato od druge države kao pripadnik njenih oružanih snaga (Protokol I). Vanja Rokvić, "Wagner versus Mozart in the Ukrainian Theatre".

¹⁵ Iva Vukšić, *Serbian paramilitaries and the breakup of Yugoslavia: state connections and patterns of violence*, Routledge, London & New York, 2022, 6.

¹⁶ "Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination. Phenomenon of foreign fighters and the possible linkages with mercenarism", United Nations General Assembly, 19 August 2015, 5-6.

Iako su mnogobrojni od navedenih aktera bili anagažovani tokom ratova 90-ih godina 20. veka na području bivše Jugoslavije (a mnogi su i dalje prisutni na teritoriji Kosova i Metohije), u ovom radu smo se, u skladu sa prethodno navedenim definicijama i uslugama koje je pružao, opredili samo za jednog – privatne vojne kompanije. Angažovanje privatnih vojnih kompanija na području bivše Jugoslavije tokom ratova 90-ih godina, prevashodno američkih, doživelo je pravu ekspanziju, ali je ipak začuđujuće mali broj radova na temu privatizacije rata objavljenih na srpskom jeziku i od strane domaćih autora. Analizom dostupne literature na srpskom jeziku izdvojili smo svega nekoliko radova koji se bave ovom tematikom: etičkim aspektom rada privatnih vojnih kompanija i odgovornosti država, njihovim pojmovnim određenjem i klasifikacijom, značajem i istorijskim razvojem privatnih vojnih kompanija, privatizacijom mira i privatnim vojnim kompanijama na KiM.¹⁷ Međutim, nijedan od navedenih radova ne bavi se studijom slučaja privatnih vojnih kompanija na području bivše Jugoslavije i njihovom ulogom u privatizaciji ratova. Pored malog broja objavljenih radova, analizom dostupnih nastavnih planova i programa visokoškolskih ustanova iz oblasti nauka bezbednosti, kao i Vojne akademije i Univerziteta odbrane, utvrđeno je da ova tema nije zastupljena u studijskim programima i drugim oblicima usavršavanja.¹⁸ U razgovorima sa studentima i kadetima, ali i stručnjacima iz oblasti politike, vojnih i bezbednosnih nauka, uočili smo da tema privatizacije rata i uticaja privatnih aktera na području bivše Jugoslavije predstavlja nepoznanicu.¹⁹

¹⁷ Srđan Korać, „Upotreba privatnih vojnih kompanija u međunarodnim sukobima – etičke kontroverze“, *Vojno delo*, Vol. 3, 2015, 9-29; Miodrag Romić & Gojko Pavlović, „Neki aspekti odgovornosti država za akcije privatnih vojnih kompanija“, *Politeia*, Vol. 1, Br. 2, 319-332; Nikola Vračević & Vladimir M. Cvetković, „Uloga privatnih oružanih snaga u tradicionalnim konceptima bezbednosti“, *Vojno delo*, Proleće/2014, 126-144; Nikola Vračević & Vladimir M. Cvetković, „Privatne vojne kompanije u modernom dobu“, *Vojno delo*, Vol. 2, 42-54; Nikola Vračević & Vladimir M. Cvetković, „Značaj i uloga privatnih vojnih kompanija u rešavanju savremenih problema nacionalne i međunarodne bezbednosti“, *Vojno delo*, Vol. 3, 73-94; Dejan Labović, „Privatne vojne kompanije kao faktor bezbednosti – prednosti i nedostaci“, *Bezbednost*, 2015, Vol. 57, Br. 3, 142-157; Jirgen Elzeser, „Tajne službe i Al Kaida“, *Nacionalni interes*, 2005, Vol. 1, 195-202; Miloje Zdravković, „Privatne vojne kompanije na Kosovu i Metohiji – bezbednost ili profit“, Miloje Zdravković, „Privatne vojne kompanije na Kosovu i Metohiji – bezbednost ili profit“, *Vojno delo*, 2012, Vol. 64, Br. 2, 187-196; Marko Savković, „Privatizacija izgradnje mira: privatne bezbednosne kompanije u savremenim operacijama podrške miru“, Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu Fakultet političkih nauka, Beograd, 2016; Nenad Milošević & Jadranko Jukić, „Privatne vojne i bezbednosne kompanije – zakonske, moralne i društvene implikacije“, *Vojno delo*, 2017, Vol. 69, Br. 7, 116-173.

¹⁸ Za razliku od inostranih fakulteta, poput Kings College London Department of War Studies, Georgetown University – The Security Studies Program, National War College – National Defence University, Australian National University – War Studies i mnogobrojni drugih, koji u okviru svojih kurikuluma sagledavaju sve aspekte rata, uključujući i ulogu privatnih vojni aktera.

¹⁹ Nastavni planovi Fakulteta bezbednosti Univerziteta u Beogradu, Fakulteta za međunarodnu politiku i privredu Univerzitet Union Nikola Tesla, Fakulteta za pravo, bezbednost i menadžment „Konstantin Veliki“ Niš, Fakulteta za studije bezbednosti

Stoga u radu postavljamo pitanje – da li su privatne vojne kompanije imale značajnu ulogu u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije ili je njihova uloga bila više sporednog karaktera? Da bismo pružili odgovor polazimo od hipoteze da su američke privatne vojne kompanije, prevashodno MPRI, imale značajnu ulogu u ratovima na području bivše Jugoslavije, jer su kroz kreiranje vojnih operacija, implementaciju doktrine „vazduh-zemlja“, pružanje logističke podrške, naoružavanje i trening hrvatskih oružanih snaga, kao i paravojnih i terorističkih organizacija, uticale na tokove i na završetak ratova u Hrvatskoj i BiH, kao i na destabilizaciju područja KiM i Makedonije. U cilju odgovora na postavljeno pitanje i potvrde definisane hipoteze izvršen je pregled relevantne literature, transkripta sa suđenja pred Međunarodnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Hagu (u nastavu teksta Haški tribunal), tužbe „Žrtve genocida u Krajini protiv MPRI i L-3 Communication“, izveštaja nevladinih organizacija i medijskih tekstova.

Zanimljivo je napomenuti i to da se u domaćoj literaturi MPRI opisuje kao primer dobre prakse u postkonfliktnoj izgradnji mira, pri čemu se u analiziranim radovima u potpunosti zanemaruje njena kontroverzna uloga u operaciji „Oluja“, kao i u ratovima u drugim područjima bivše Jugoslavije, što je zapravo i predmet istraživanja našeg rada.²⁰ Iako je fokus istraživanja prevashodno usmeren na kompaniju MPRI, u radu će ukratko biti predstavljene i druge američke kompanije koje su delovale na teritorijama nastalim nakon raspada Jugoslavije, poput kompanija „DynCorp“ i „Brown & Root Services“. Postoje navodi da su u ratovima na području bivše Jugoslavije učestvovala i privatne vojne kompanije drugih država, poput britanskih privatnih vojnih kompanija, ali se na osnovu analize dostupne literature i izveštaja to ne može potvrditi.²¹ Svakako je bitno napomenuti da su u ovim ratovima značajnu ulogu imali i mnogobrojni drugi privatni akteri, poput plaćenika, stranih boraca i paravojnih formacija, ali analiza njihove uloge uveliko prevazilazi okvire teme rada.²²

Univerzitet Edukons. Razgovori na temu privatizacije rata u okviru seminara organizovanog od strane Crvenog krsta Srbije (predavanje održano 11.5.2023), predavanja na Fakultetu bezbednosti, razgovora sa kolegama, kao i predavanja održanog 12. klasi polaznika Visokih studija bezbednosti i odbrane (16.3.2023) (prim. aut.).

²⁰ Nikola Vračević & Vladimir M. Cvetković, „Značaj i uloga privatnih vojnih kompanija u rešavanju savremenih problema nacionalne i međunarodne bezbednosti“, op. cit.

²¹ Miloje Zdravković, „Privatne vojne kompanije na Kosovu i Metohiji – bezbednost ili profit“.

²² Više o paravojnim formacijama u ratovima na području bivše Jugoslavije: Iva Vukšić, „Serbian paramilitaries and the breakup of Yugoslavia: state connections and patterns of violence“.

Privatizacija i internacionalizacija ratova na području bivše Jugoslavije – o čemu se zapravo radi?

U analizi teme privatizacije ratova važno je istaći da učešće privatnih aktera (privatne vojne kompanije, plaćenici, dobrovoljci i slično) u ratovima nije tekovina savremenog doba.²³ Smatra se da privatne vojske postoje od kada postoji i rat, a Persi (*Percy*) za njihovu ulogu kaže da je u pitanju „druga najstarija profesija na svetu“.²⁴ Međutim, ono što je novina i tekovina savremenog doba jeste da su ovi akteri u skladu sa promenama u karakteru rata (novi ratovi, ratovi četvrte generacije, hibridni ratovi...), kao i promenama u međunarodnom i strateškom okruženju krajem Hladnog rata, dobili novu formu i organizaciju u vidu privatnih poslovnih entiteta, odnosno privatnih vojnih kompanija.²⁵ Od poslednje decenije 20. veka ovi entiteti počinju da se angažuju od strane država (ali i nedržavnih aktera) za obavljanje misija i zadataka za koje se do tada smatralo da isključivo pripadaju legitimnim oružanim snagama. Drugim rečima, privatne vojne kompanije počinju da se koriste kao „provajder ratova“, čime dolazi do njegove privatizacije ili „outsorsovavanja“ (*outsourcing war*).²⁶

Kako navodi Mandel (Mandel), u periodu nakon Hladnog rata „zamah privatizacije raširio se svetom poput požara“, a uzroke navedenog „požara“ Avant (*Avant*) objašnjava osnovnim principima tržišta: ponudom i potražnjom.²⁷ Avant navodi da je nakon Hladnog rata došlo do masovne demobilizacije, što je na tržištu ostavilo veliki broj ljudi sa specifičnim veštinama i ekspertizom (prema procenama i do sedam miliona vojnika širom sveta). Sa druge strane, za ovakvim ljudima postojala je i potražnja.²⁸ Naime, kraj 90-ih godina 20. veka obeležio je veliki broj oružanih sukoba (naročito unutrašnjih oružanih sukoba čiji je maksimum dosegnut 1991. godine, kada

²³ Vanja Rokvić, „Wagner versus Mozart in the Ukrainian Theatre“.

²⁴ David Shearer, „Outsourcing War“, *Foreign Policy*, Autumn 1998a, No. 112, 69; Sarah V. Percy, „Mercenaries: Strog Norm, Weak Law“, *International Organization*, April 2007, Vol. 61, No. 2, 367.

²⁵ David Shearer, „Outsourcing War“; Peter W. Singer, „Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry“; Christopher Kinsey, *Corporate soldiers and international security. The rise of private military companies*.

²⁶ Mark Erbel & Christopher Kinsey, „The Role of Private Military Corporations in Defence“, in: David J. Galbreath & John R. Deni (eds.), *Routledge Handbook of Defence Studies*, Routledge, London & New York, 2018, 303; Ori Swed & Daniel Burland, *Outsourcing War and Security*, Oxford Research Encyclopedia of Politics, <https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-1925>, 10/12/2023.

²⁷ Robert Mandel, „The Privatization of Security“, *Armed Forces & Society*, Fall 2001, Vol. 28, No. 1, 129; Deborah Avant, *The Market for Forces. The Consequences of Privatizing Security*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, 2005.

²⁸ Deborah Avant, „The Market for Forces. The Consequences of Privatizing Security“.

je zabeležen 51 aktivni sukob), ali su i mnogobrojne države zbog reformskih procesa potraživale eksperte za obuku i trening svojih oružanih snaga.²⁹

Navedeni principi, naročito princip potražnje, adekvatno se može objasniti na slučaju bivše Jugoslavije koja je 90-ih godina 20. veka bila zahvaćena vrtlogom krvavih unutrašnjih sukoba, po čijem su završetku u novonastalim državama usledili procesi izgradnje mira i reforme oružanih snaga. Međutim, pitanja koja se mogu postaviti jesu: ko je, na koji način i pod kojim uslovima ponudio usluge? Na osnovu analizirane literature, što će biti prikazano u nastavku rada, može se zaključiti da se na pitanje ko je pružio usluge, nameće sledeći odgovor – MPRI. Mnogobrojni autori navode da je MPRI svoju svetsku slavu stekla upravo delovanjem na Balkanu.³⁰ Ali ono što je manje jednostavno i jasno, te predstavlja predmet debate, jesu pitanja na koji način, pod kojim uslovima i ko je finansirao pružene usluge? Drugim rečima, koja je zaista bila uloga MPRI u ratovima na području bivše Jugoslavije? U narednim delovima rada pokušaćemo da damo odgovor na postavljena pitanja, ali pre toga osvrnućemo se na samu kompaniju i njenu vezu sa vladom SAD.

Kompanija MPRI (danas deo kompanije *L-3 Communications*) osnovana je 1987. godine u Aleksandriji, Virdžinija, od strane nekoliko bivših američkih vojnih lica.³¹ Osnovna misija kompanije definsana je kao pružanje usluga edukacije, treninga, ekspertize i rukovođenja u sistemu odbrane.³² Polazeći od klasifikacije privatnih vojnih kompanija, koju pruža Singer (*Singer*), na kompanije koje pružaju vojne usluge, kompanije koje pružaju konsultantske usluge i kompanije čije se usluge svode na pružanje podrške u sprovođenju operacija, iz definisane misije MPRI može se zaključiti da ona spada u kategoriju konsultantskih kompanija.³³ Specifičnost ove kompanije ogleđa se u tome što je, kako to piše Kinšej, ona proksi privatna vojna kompanija koja deluje u skladu sa nacionalnim interesima svoje vlade i uz njenu saglasnost.³⁴

²⁹ Vanja Rokvić, *Sistemi odbrane*, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2017.

³⁰ Deborah Avant, "The Market for Forces. The Consequences of Privatizing Security", Peter W. Singer, "Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry", Christopher Kinsey, "Corporate soldiers and international security. The rise of private military companies", Montgomery Sapone, "Have rifle with scope, will travel: the global economy of mercenary violence", *Cal. W. Int'l LJ*, 1999, Vol. 30, No. 1, 1–43; David Shearer, *Private Armies and Military Intervention*, Adelphi Paper 316, Oxford University Press, The International Institute for Strategic Studies, 1998b; Hana Tonkin, *State control over private military and security companies in armed conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, 2011.

³¹ Montgomery Sapone, "Have rifle with scope, will travel: the global economy of mercenary violence".

³² Christopher Kinsey, "Corporate soldiers and international security. The rise of private military companies", 23.

³³ Peter W. Singer, "Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry", 45.

³⁴ Christopher Kinsey, "Corporate soldiers and international security. The rise of private military companies", 15.

U svom radu Grig (Grigg) citira predstavnika MPRI, Jozefa Alreda (*Joseph Allred*), koji kaže da kroz MPRI SAD mogu delovati i ostvarivati svoje nacionalne ciljeve u drugim državama bez angažovanja sopstvenih oružanih snaga.³⁵ Dok Avant navodi i izjavu tadašnjeg zamenika pomoćnika sekretara odbrane – „MPRI nije privatna kompanija, već produžetak Vlade SAD“.³⁶ Ova autorka smatra da je korišćenjem MPRI, SAD mogla da pruži vojnu ekspertizu u onim situacijama kada „konvencionalni programi američke vojne pomoći ne bi bili prikladni iz političkih ili taktičkih razloga“.³⁷ Odnosno, kako piše Sapone, MPRI je mogla „da se upotrebi za osetljive operacije bez ugrožavanja neutralnog statusa SAD“.³⁸ Takva situacija upravo je bila ratom pogođena Jugoslavija, kojoj je Rezolucijom Saveta bezbednosti 713 nametnut embargo i kojom su sve države pozvane „da se suzdrže od bilo koje akcije koja bi mogla doprineti povećanju tenzija“.³⁹

Gaul (*Gaul*) smatra da je upravo MPRI bila od „suštinskog značaja za američke strateške planove na Balkanu“.⁴⁰ Budući da nije bilo mogućnosti direktnog uplitanja u sukob od strane drugih država, SAD su iskoristile MPRI kao indirektni, proksi instrument. Uz saglasnost Vlade SAD-a, 45 pripadnika MPRI prvobitno su bili angažovani 1994. godine na granici između Srbije i BiH u cilju nadgledanja primene embarga.⁴¹ Daković i Mišeljčić navode da je upravo ova misija MPRI pod kodnim imenom „Reka Drina“ bila „uvod u američko vojno prisustvo u regionu“.⁴² Nakon ove misije, uz odobrenje Vlade SAD-a, MPRI krajem 1994. godine potpisuje dva sporazuma sa hrvatskom vladom. Potom odlazi i u BiH, KiM i Makedoniju, gde deluje kao „instrument spoljne politike SAD-a“, odnosno instrument „promene ravnoteže snaga na Balkanu“.⁴³ Angažovanje ove kompanije u svim navedenim delovima bivše

³⁵ William Norman Grigg, „Selective ‘Justice’ Turns Blind Eye to Croatian Atrocities“, *The New American*, Vol. 13, No. 21.

³⁶ Deborah Avant, „The Market for Forces. The Consequences of Privatizing Security“, 133.

³⁷ *Ibid.*, 64.

³⁸ Montgomery Sapone, „Have rifle with scope, will travel: the global economy of mercenary violence“, 25.

³⁹ „Resolution 713“, UN Security Council, adopted by the Security Council at its 3009th meeting, on 25 September 1991.

⁴⁰ Matthew Gaul, „Regulating the new privateers: private military service contracting and the modern marque and reprisal clause“, *Loy. LAL Rev*, Vol. 31, No. 4, 1489–1522.

⁴¹ Juan Carlos Zarate, „The Emergence of a New Dog of War: Private International Security Companies, International Law, and the New World Disorder“, *Stanford Journal of International Law*, Vol. 34, No. 1

⁴² Mirko Daković & Boro Mišeljčić, „How ‘Operation Storm’ Destabilized the Balkans“, Independent Center for Geopolitical Studies JUGOISTOK, Belgrade, August 27 2001, <https://www.antiwar.com/orig/dakovic3.html>, 12/01/2024

⁴³ Simon Chesterman & Chia Lehnhardt (eds.), *From Mercenaries to Market. The Rise and Regulation of Private Military Companies*, Oxford University Press, New York, 2007; Hana Tonkin, „State control over private military and security companies in armed conflict“, 23.

Jugoslavije bilo je specifično u odnosu na konkretnu situaciju, ali ono što povezuje „MPRI Balkansku Odiseju“, kako to ilustruje Vankovska, jesu tajanstvenost i mnogobrojne nejasnoće koje će biti predstavljene u radu.⁴⁴

Imajući u vidu mnogobrojne navode i izjave da MPRI nije ništa drugo do spoljnopolitički instrument SAD-a, postavlja se pitanje – da li su SAD učestvovala u internacionalizaciji ratova u bivšoj Jugoslaviji? Ako počemo od definicije UPSALA programa za istraživanje oružanih sukoba (*Uppsala Conflict Data Program*), u kojoj se navodi da su internacionalizovani oružani sukobi zapravo unutrašnji sukobi koji se vode uz intervenciju drugih država, kao i činjenice da je MPRI delovala uz saglasnost i u svrhe američke vlade, moglo bi se zaključiti da se radi o proksi internacionalizaciji ratova.⁴⁵ Ali ovakva tvrdnja može biti validna samo ako se dokaže direktno učešće MPRI u ratovima.

Ko je kreator operacije „Oluja“? – privatizacija i internacionalizacija rata u Hrvatskoj

Kao što je već navedeno u prethodnom delu, u toku rata u Hrvatskoj angažovana je privatna vojna kompanija MPRI. Zvanično, sporazumi između Vlade Hrvatske i predstavnika MPRI potpisani su 27.9.1994. godine uz odobrenje američke vlade kao deo sporazuma vojne saradnje između SAD-a i Hrvatske.⁴⁶ Dva odvojena sporazuma potpisali su tadašnji ministar odbrane Hrvatske Gojko Šušak i tadašnji izvršni predsednik MPRI, Karl Vuono (*Carl Vuono*). Prvim sporazumom definisana je pomoć u reformi ministarstva odbrane i razvoju „dugoročnih strateških sposobnosti, dok je drugi sporazum podrazumevao „demokratsku tranziciju“ hrvatskih snaga i edukaciju o civilno-vojnim odnosima u cilju približavanja i priključivanja Hrvatske NATO programu Partnerstvo za mir.⁴⁷

Jedno od pitanja koje se postavlja kod angažovanja MPRI u Hrvatskoj jeste na čiju inicijativu je došlo do potpisivanja sporazuma? Singer navodi da je kontakt između hrvatske vlade i MPRI napravljen na zahtev i posredstvom Vlade SAD-a.⁴⁸ Nažalost, sporazumi o angažovanjima MPRI su tajni, tako da se analiza rada ove kompanije može uraditi samo na osnovu posrednih

⁴⁴ Biljana Vankovska, „Privatisation of Security in Croatia“ in: *Privatisation of Security and Security Sector Reform*, Damian Lilly & Michael von Tangen Page (eds.), London: International Alert, 2002, 55-90.

⁴⁵ Citirano prema: Vanja Rokvić, „Sistemi odbrane“, 24.

⁴⁶ Piotr Pawlikowski, „American military companies and the United States foreign policy“, *Ad Americam*, Vol. 3, 2002, 101-108.

⁴⁷ Peter W. Singer, „Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry“, 125.

⁴⁸ Ibid.

materijala, u kojima je veliki broj autora iskazao nedoumice u pogledu stvarnog angažovanja MPRI na području Balkana.⁴⁹

Dileme u pogledu angažovanja ove kompanija u Hrvatskoj polaze od samog datuma potpisivanja sporazuma, budući da je on potpisan dok su trajala borbena dejstva, u periodu kada je pitanje „demokratske tranzicije“ oružanih snaga bilo bespredmetno. U svom radu Avant postavlja pitanje „zašto bi Tuđman, bez ikakve kontrole nad trećinom teritorije, jakom opozicijom njegovoj vlasti i angažovanjem u ratu u Bosni kao agresor, brinuo za civilno-vojne odnose i demokratske reforme u vojsci?“ i konstatuje da je „MPRI morao na neki način da pomogne Hrvatima tokom sukoba“.⁵⁰

Pored vremena potpisivanja sporazuma, kao kontroverzno pitanje nameće se i trening, kao i naoružavanje hrvatske vojske, uprkos postojanju embarga uspostavljenog Rezolucijom 713. U sveobuhvatnoj analizi privatnih vojnih kompanija baziranoj kako na pregledu literature tako i na intervjuima sa predstavnicima privatnih vojnih kompanija i državnim zvaničnicima, Avant navodi da je prelomna tačka za angažovanje MPRI od strane hrvatske vlade, zapravo bilo saznanje da hrvatske oružane snage „nisu sposobne da sprovedu ofanzivnu operaciju neophodnu za oslobađanje svoje teritorije“.⁵¹ Česterman i Lehnardt (*Chesterman and Lehnardt*) smatraju da su MPRI zapravo bile „surogat trening snage“ hrvatskoj vojsci, a prema pisanju Buklijaša, penzionisanog oficira hrvatske vojske, MPRI je nakon operacije „Bljesak“ obučavala hrvatsku vojsku borbenoj obuci i pratila njihove aktivnosti.⁵²

Tokom prisustva MPRI u Hrvatskoj, hrvatska vlada je i pored uvedenog embarga na oružje potrošila oko milijardu dolara na naoružavanje što, prema pisanju pojedinih autora, ukazuje na to da se trgovina oružjem odvijala preko ove kompanije.⁵³ Kako navodi Zarate, ali i drugi autori, snabdevanje oružjem MPRI je vršila preko kompanije za nabavku naoružanja i vojne opreme

⁴⁹ Peter W. Singer, „Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry“, op. cit.; Deborah, „The Market for Forces. The Consequences of Privatizing Security“, 125; Hana Tonkin, „State control over private military and security companies in armed conflict“; Biljana Vankovska, „Privatisation of Security and Security Sector Reform in Croatia“; Radmila Nakarada, „Acquittal of Gotovina and Markac: a blow to the Serbian and Croatian reconciliation process“, *Merkourios-Utrecht J. Int'l & Eur. L.*, 2013, Vol. 29, No. 76, 102-105; Matthew Gaul, „Regulating the new privateers: private military service contracting and the modern marque and reprisal clause“.

⁵⁰ Deborah Avant, „The Market for Forces. The Consequences of Privatizing Security“, op. cit., 105.

⁵¹ Ibid., 101.

⁵² Simon Chesterman & Chia Lehnardt, „From Mercenaries to Market. The Rise and Regulation of Private Military Companies“; Marko Buklijaš, „Izobrazba časnika na časničkoj školi Petar Zrinski od 1994. do 1996“, *Polemos*, 2005, Vol. VIII, No. 15-16, 93.

⁵³ Matthew Gaul, „Regulating the new privateers: private military service contracting and the modern marque and reprisal clause“; Deborah Avant, „The Market for Forces. The Consequences of Privatizing Security“.

„Cypress International Inc.“, čiji je osnivač i član izvršnog odbora bio bivši predsjednik i jedan od osnivača MPRI Vernon Luis (*Vernon Lewis*).⁵⁴

Međutim, najviše kontroverzi u pogledu angažovanja MPRI u Hrvatskoj odnosi se na planiranje i realizaciju operacije „Oluja“. Prve indicije o umešanosti MPRI u operaciju „Oluja“ potiču od održavanja tada tajnog sastanka između Karla Vuonoa sa hrvatskim generalom Zvonimirom Červenkom na Brionima, dve nedelje pre sprovođenja same operacije.⁵⁵ A potom i navodi da je nakon toga, a pet dana pre početka operacije, Vuono održao oko deset sastanaka sa hrvatskim vojnim zvaničnicima koji su bili „direktno uključeni u etničko čišćenje u regionu Krajine“.⁵⁶ Zatim je i samo izvođenje operacije izazvalo pažnju političke, medijske i akademske javnosti, budući da se prema pisanju Singera do tada neorganizovana vojska, sa izuzetno niskim moralom, transformisala u visoko profesionalne borbene snage.⁵⁷ Singer navodi da ovakva transformacija nije bila moguća bez pomoći, i da to nije nešto što se uči u okviru programa „demokratske tranzicije“. U svom radu Singer citira britanskog pukovnika zaduženog za UN posmatračku misiju u Krajini koji je istakao da je „to bio primer operacije iz udžbenika, ali ne iz udžbenika JNA“.⁵⁸

General-major Alan Furand (*Alain Fourand*), tadašnji komandant snaga UN u rejonu Krajine, izjavio je za kanadski CBC News da ne misli da su hrvatske snage samostalno sprovele operaciju, već da je to bila MPRI.⁵⁹ Zapravo, tehnika napada u operaciji „Oluja“ odgovarala je tehnicima američkog načina ratovanja, tačnije, doktrini „vazduh-zemlja“ (*AirLand Battle 2000*).⁶⁰ Ono što povezuje MPRI, doktrinu „vazduh-zemlja“ i operaciju „Oluja“, jeste Karl Vuono. Vuono je bio komandant američke Komande za trening i doktrinu, koja je osmislila ovu doktrinu, a potom je kao komandant kopnene vojske SAD-a lično učestvovao u njenoj prvoj primeni 1990. godine u operaciji „Pustinjska oluja“.⁶¹ Iz navedenog se može videti da su čak i nazivi operacija slični. Štaviše, u tužbi „Žrtve genocida

⁵⁴ Juan Carlos Zarate, „The Emergence of a New Dog of War: Private International Security Companies, International Law, and the New World Disorder“; Peter W. Singer, „Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry“, op. cit., 120; David Shearer, *Private Armies and Military Intervention*, 27.

⁵⁵ Deborah Avant, „The Market for Forces. The Consequences of Privatizing Security“; Peter W. Singer, „Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry“; Ruta Nimkar, „From Bosnia to Baghdad: The case for regulating private military and security companies“, *Journal of Public and International Affairs*, 2009, Vol. 20, No. 1, 1–24

⁵⁶ Mirko Daković & Boro Mišeljčić, „How ‘Operation Storm’ Destabilized the Balkans“.

⁵⁷ Peter W. Singer, „Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry“, 125.

⁵⁸ *Ibid.*, 127.

⁵⁹ „Croatian atrocities being forgotten: Cdn. Officers“, *CBC News*, 23 July 2003.

⁶⁰ Montgomery Sapone, „Have rifle with scope, will travel: the global economy of mercenary violence“, 25.

⁶¹ Peter W. Singer, „Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry“; „Genocide Victims of Krajina v. L-3 Communications Corp. & MPRI Inc.“, United States District Court,

u Krajini protiv MPRI i L-3 Communication“, navodi se da je MPRI priznala da je operacija „Oluja“ potomak operacije „Pustinjska oluja“. ⁶²

O povezanosti MPRI i operacije „Oluja“ govore i svedočenja kako optuženih, tako i svedoka pred Haškim tribunalom. Na suđenju po predmetu „Prlić i drugi“, Slobodan Praljak svedoči da je hrvatskoj vojsci bila neophodna pomoć MPRI za pripremu operacija „Bljesak“ i „Oluja“. ⁶³ Takođe, na suđenju Milanu Martiću svedok Patrik Barriot (*Patrick Barriot*), bivši francuski oficir koji je kao pripadnik plavih šlemova u okviru UNPROFOR-a bio razmešten u Topuskom blizu Gline, na osnovu izveštaja drugih oficira svedočio je o učešću MPRI u planiranju operacija „Bljesak“ i „Oluja“, kao i naoružavanju hrvatske vojske. U iskazu on navodi da je uprkos postojanju embarga oružje bilo krijumčareno i da je bilo evidentno da se „Hrvati naoružavaju uz pomoć MPRI“. ⁶⁴

Na pitanje da li je neka strana vojska učestvovala u napadima na zaštićene zone u Krajini, Barriot je odgovorio sledeće: „Glavnu ulogu igrale su Sjedinjene Države, i to na dva nivoa. Prvo, američka vojska, govorim dakle o američkoj vojsci, a ne o NATO paktu. Američka vojska direktno je intervenisala tako što je granatirala srpske snage i to kad su granatirali aerodrom Udbina, 1994. Tu je zatim i granatiranje Knina, što je označilo početak operacije „Oluja“. Prema tome, američka vojska direktno je intervenisala najmanje u ta dva slučaja. Osim toga, još važnije, postojala je i indirektna intervencija kroz MPRI. Kompanija koja se zove „Military Professional Resources Incorporated“ jer pazite, to je jedna privatna kompanija pod komandom Pentagona. Njeni direktori su bivši američki generali i ti ljudi obučavali su hrvatsku vojsku i naoružali hrvatske snage s namerom da se izvede operacija „Bljesak“ i operacija „Oluja“.“ ⁶⁵ Pored navedenih suđenja, pitanje umešanosti MPRI u rat u Hrvatskoj postavljeno je i na suđenjima Anti Gotovini, kao i Slobodanu Miloševiću.

Postoje i navodi i da je MPRI pružala pomoć hrvatskim snagama kroz pristup satelitskim podacima, logističkom podrškom ali i direktnim učešćem u etničkom čišćenju. ⁶⁶ U analiziranoj literaturi navode se i izveštaji britanskih, francuskih i kanadskih posmatrača sa terena, koji su ukazali i na direktno učešće predstavnika MPRI u operaciji „Oluja“, dok su prema pisanju Singera pojedini pripadnici MPRI prisvajali zasluge za uspeh operacije. ⁶⁷

Northern District of Illinois Eastern Division, Case No. 1:10-CV-05197, 17 August 2010, 59, <https://casetext.com/case/genocide-victims-of-krajina-v-l-3-servs-inc>, 11/01/2024.

⁶² „Genocide Victims of Krajina v. L-3 Communications Corp. & MPRI Inc.“, 55.

⁶³ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 15 July 2009, <https://www.icty.org/x/cases/prlic/trans/en/090715IT.htm>, 30/01/2024.

⁶⁴ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 9. Novembar 2006, https://www.icty.org/x/cases/martic/trans/bcs/061109IT_BCS.pdf, 01/02/2024.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ „Genocide Victims of Krajina v. L-3 Communications Corp. & MPRI Inc.“, 45, 50, 68, 81.

⁶⁷ Peter W. Singer, „Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry“, 5.

Nakon završetka rata u Hrvatskoj, a potom i potpisivanja Dejtonskog sporazuma, MPRI je nastavila svoje delovanje u BiH. Isto tako u velikoj meri imala je uticaj i na sukobe na KiM i u Makedoniji, kako kroz direktno učešće u sukobu tako i kroz obuku pripadnika terorističke organizacije OVK. Kako se navodi u analiziranoj literaturi, mnogobrojni oficiri koji su prošli trening MPRI u sastavu hrvatskih snaga kasnije su se pridružili tzv. OVK, uključujući i komandanta ove organizacije Agima Čekua.⁶⁸

Od obuke oružanih snaga do trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini

Iako MPRI nije direktno učestvovala u privatizaciji rata na području Bosne i Hercegovine, postoje navodi da je delovanje ove kompanije u Hrvatskoj uveliko uticalo na njegovo okončanje i potpisivanje Dejtonskog sporazuma. Singer navodi da je bošnjačka strana potpisala sporazum uz uslov da dobiju pomoć od kompanije koja je savetovala hrvatske snage.⁶⁹ Na taj način, kroz delovanje MPRI „SAD su zadržale neutralan status kreirajući i usmeravajući događaje na terenu u pravcu interesa Vlade SAD-a“.⁷⁰ Ujedno, postoji uverenje i da je hrvatska strana za pomoć u operaciji „Oluja“ zauzvrat pristala na odricanje od entiteta u BiH i potpisivanje Dejtonskog sporazuma.⁷¹ I upravo pod okriljem Dejtonskog sporazuma i odobrenjem američke vlade, MPRI je angažovana da u BiH vodi „tada kontroverzan, danas nejasan“ program „Opremi i obučiti“ (*Train and Equip Program*), odnosno program obuke i naoružavanja oružanih snaga i reorganizacije ministarstva odbrane Federacije BiH.⁷² Usluge ove kompanije u BiH platile su islamske države – Saudijska Arabija, Kuvajt, Brunei, UAE i Malezija.⁷³

U cilju realizacije programa, prema pisanju Avantove, MPRI je izgradila mini replike američkog nacionalnog trening centra.⁷⁴ Ovi centri za obuke nalazili su

⁶⁸ Deborah Avant, "The Market for Forces. The Consequences of Privatizing Security"; Peter W., "Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry"; Christopher Kinsey, "Corporate soldiers and international security. The rise of private military companies"; Biljana Vankovska, "Privatization of Security in Macedonia: Genealogy and Contextualization", *Security Dialogues*, Vol. 7, No. 2, 35–47.

⁶⁹ Peter W. Singer, "Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry", 6.

⁷⁰ Deborah Avant, "The Market for Forces. The Consequences of Privatizing Security", 153.

⁷¹ Biljana Vankovska, "Privatisation of Security and Security Sector Reform in Croatia"; Deborah Avant, "The Market for Forces. The Consequences of Privatizing Security", 104.

⁷² Christopher Jon Lamb, Sarah Arkin and Sally Scudder. *The Bosnian train and equip program: A lesson in interagency integration of hard and soft power*, Institute for National Strategic Studies Strategic Perspectives, No. 15, National Defense University Press Washington, D.C., 2014, 1.

⁷³ Peter W. Singer, "Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry".

⁷⁴ Deborah Avant, "The Market for Forces. The Consequences of Privatizing Security". 18.

se u Hadžićima i Livnu.⁷⁵ Iako je ovaj program, za razliku od programa u Hrvatskoj, počeo po završetku ratnih dejstava, moramo imati u vidu da je on obuhvatao samo deo oružanih snaga BiH, odnosno, nije se odnosio na oružane snage Republike Srpske. U pisanoj izjavi tadašnjeg predsednika SAD-a Klintona navodi se da je „svrha programa pomaganje Bosni da stvori kapacitete za samoodbranu“.⁷⁶ Postavlja se pitanje za odbranu od koga? Kako se ovaj program odnosio samo na borbenu obuku snaga Federacije BiH to je, prema nekim shvatanjima, zbog selektivnosti pružanja usluga dovodilo do podizanja tenzija, kao i „urušavanja procesa integracije i do polarizacije državnih oružanih snaga“.⁷⁷ Ujedno, postojalo je uverenje od strane evropskih država da ovakvo ponašanje SAD-a samo doprinosi potpirivanju trke u naoružanju na Balkanu.⁷⁸ Ono što je takođe bitno, naročito radi sagledavanja uloge MPRI na KiM i Makedoniji, jeste činjenica da su se u okviru navedenih trening centara u BiH, kao što je bio slučaj i u Hrvatskoj, obučavali pripadnici terorističke organizacije OVK.⁷⁹

Pojedini autori smatraju da je MPRI, pored uloge obuke i naoružavanja, u BiH imala i značajnu političku ulogu koja se odnosila na „eliminisanje uticaja Irana“, koji je poticao od mudžahedinskih boraca u BiH.⁸⁰ Stoga se, kako navode Kilijers i Daglas (*Cilliers and Douglas*) za MPRI u BiH govorilo da se ova skraćenica zapravo odnosi na “Military Professionals Replacing Iran“.⁸¹ Međutim, kao što će biti predstavljeno u narednim delovima rada, MPRI je svoju ulogu u BiH iskoristila u regrutovanju mudžahedinskih boraca, njihovoj obuci i kasnije angažovanju na KiM i u Makedoniji.

Iako je najveću ulogu u privatizaciji i internacionalizaciji rata imala MPRI, kada govorimo o BiH ne možemo zaobići i druge kompanije koje su bile

⁷⁵ Peter W. Singer, “Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry”; David Shearer, “Private Armies and Military Intervention”.

⁷⁶ “Clinton Statement on Bosnia Train and Equip Program”, FAS, <https://irp.fas.org/news/1996/25986913-25990936.htm>, 13/12/2023

⁷⁷ Simon Chesterman & Chia Lehnardt, *From Mercenaries to Market. The Rise and Regulation of Private Military Companies*, 100; Juan Carlos Zarate, “The Emergence of a New Dog of War: Private International Security Companies, International Law, and the New World Disorder”; International Crisis Group, “The Military Equation in Post-Dayton Bosnia and Herzegovina”, <https://www.refworld.org/reference/countryrep/icg/1997/en/96600>, 20/12/2023.

⁷⁸ David Shearer, *Private Armies and Military Intervention*, op. cit., 37.

⁷⁹ Peter W. Singer, “Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry”; Deborah Avant, “The Market for Forces. The Consequences of Privatizing Security”; Christopher Kinsey, “Corporate soldiers and international security. The rise of private military companies”; Biljana Vankovska, “Privatization of Security in Macedonia: Genealogy and Contextualization”; Jirgen Elzeser, „Tajne službe i Al Kaida“.

⁸⁰ Jakkie Cilliers, Ian Douglas, “The military as business–Military Professional Resources, Incorporated”, *Peace, Profit and Plunder*, 1999, 175–200; Christopher Jon Lamb, Sarah Arkin & Sally Scudder, “The Bosnian train and equip program: A lesson in interagency integration of hard and soft power”.

⁸¹ Jakkie Cilliers & Ian Douglas, “The military as business–Military Professional Resources, Incorporated”, 116.

prisutne na terenu, u prvom redu "Brown & Root Services" i "DynCorp". Prva je na Balkanu prisutna od 1995. godine kao podrška operaciji „Zabraniti let“, odnosno kao podrška američkim vazduhoplovnim snagama. Krajem 1995. godine, prema pisanju Singera, ova kompanija biva uključena u NATO misiju u cilju pružanja logističke podrške, a potom je svoja angažovanja nastavila i na područjima Makedonije i KiM.⁸²

Što se tiče kompanije "DynCorp", za nju ne možemo reći da je učestvovala u privatizaciji rata, ali nesumnjivo je imala ulogu u privatizaciji mira, budući da je nakon završetka rata pod legitimnim odobrenjem Vlade SAD-a učestvovala u monitoringu i treningu policijskih snaga u BiH. Nažalost, ono po čemu je ova kompanija takođe ostala upamćena jeste upletenost njenih zaposlenih u trgovinu ženama i devojkama iz Istočne Evrope (uglavnom iz Rusije, Moldavije, Rumunije i Ukrajine) u BiH. Mehr navodi da se ne može sa preciznošću utvrditi broj žrtava trgovine ljudima, ali se procenjuje da je oko 2.000 žena i devojaka mlađih od 15 godina bilo prinuđeno na prostituciju i druge oblike seksualne eksploatacije.⁸³ Slučaj trgovine ljudima otkriven je 1999. godine zahvaljujući Ketrin Bolkovac, koja je kao UN policajac bila angažovana od strane kompanije „DynCorp“. Nakon otkrivanja skandala Ketrin je izgubila posao, ali je zahvaljujući filmu "The Whistleblower" – zasnovanom na ovom istinitom događaju, slučaj dobio pažnju svetske javnosti i doveo do usvajanje regulative o nultoj toleranciji u okviru mirovnih misija. Pored Ketrin Bolkovac, još jedan zaposleni u ovoj kompaniji ukazao je na problem trgovine ljudima i seksualnog nasilja. U pitanju je Ben Džonson (*Ben Johnston*), bivši američki avio mehaničar. Pozivajući se na njegove izjave Sim u svom radu navodi da su mnogi zaposleni izjavljivali da se „žene mogu kupiti i držati u kući kao seksualno roblje“.⁸⁴ Kao i u slučaju Bolkovac, i Džonson je nakon otkrivanja činjenica o trgovini ljudima i nasilju dobio otkaz, a nažalost, i pored otkrivene seksualne eksploatacije i trgovine ljudima, „DynCorp“ je nastavila svoj rad, ne samo u BiH već kasnije i na KiM i drugim delovima sveta.

Šta (ne) znamo o privatnim vojnim kompanijama na Kosovu i Metohiji?

U okviru postojeće misije na KiM, pod okriljem Rezolucije 1244, funkcionisale su i dalje funkcionišu privatne vojne kompanije koje pružaju logističku i savetodavnu podršku, poput već spomenutih "Brown & Root Services" i "DynCorp", ali i kompanija "Ronco Consulting Group", "Henderson Risk Limited", "ArmorGroup/DSL" i drugih. Prema podacima

⁸² Peter W. Singer, "Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry", 143.

⁸³ Debba Mehr, "UN Mission in Bosnia: An Exploitative Failure", *lux: International Relations Review*, Vol. 14, No. 1, 85.

⁸⁴ Gabrielle Simm, *Sex in Peace Operations*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, 2013, 3.

UNMIK-a, 2001. godine je oko 25 privatnih kompanija pružalo usluge iz oblasti bezbednosti, ali je samo 15 njih delovalo legitimno sa neophodnom licencom u skladu sa UNMIK regulativom 2000/33.⁸⁵ Nažalost, pregledom i analizom literature nismo uspeali da utvrdimo ukupan broj angažovanih kompanija od 1999. godine, kao ni njihov trenutni broj.

Budući da svrha ovog rada i nije sagledavanje uloge privatnih kompanija u privatizaciji mira (izuzev kada su one uključene u organizovani kriminal kao u slučaju kompanije "DynCorp" u BiH), na osnovu analizirane literature pokušaćemo da ukažemo na ulogu koju su kompanije imale i pre uspostavljanja misije. Pre svega, ulogu nezaobilazne MPRI. Vankovska smatra da je od svih prethodno navedenih slučajeva, angažovanje MPRI na KiM najtajnovitije i najspornije, budući da pomoć nije pružena legitimnoj vladi već paravojnim formacijama koje su u tom periodu od strane SAD-a smatrane terorističkim.⁸⁶ Samim tim, ostaje i nejasno na osnovu kog sporazuma su angažovane i ko je finansirao njihove usluge.

Veza između MPRI i dešavanja na KiM može se sagledati iz već navedenih činjenica da je komandant tzv. OVK, Agim Čeku, obučen i pripremljen za borbena dejstva od strane MPRI u Hrvatskoj, kao i drugi borci u okviru kampova za obuku u BiH. Na suđenju Slobodanu Miloševiću, svedok Franc-Jozef Huč (*Franz-Josef Hutch*), istraživački novinar i ratni dopisnik za nemačke medije u periodu između 1998. i 1999. godine, na pitanje da li je među borcima OVK bilo pripadnika druge nacionalnosti osim albanske, odgovorio je sledeće: „Da, naročito boraca arapskog porekla koji su od strane pripadnika MPRI regrutovani iz redova mudžahedinskih boraca iz BiH“. Pored svedočenja o mudžahedinskim borcima, na pitanje da li je na KiM u periodu pre bombardovanja 1999. godine bilo strane pomoći, Huč je odgovorio: „Izuzev stalne pomoći u kampovima za obuku boraca tzv. OVK od strane MPRI i drugih plaćenika, uz izuzetak pomoći britanskih trupa u prolazu Dulje, nisam video prepoznatljive oblike pomoći na terenu“.⁸⁷

O mudžahedinskim borcima na području KiM i njihovoj vezi sa MPRI pisao je i nemački novinar i publicista Elzeser, pozivajući se upravo na istraživanja Huča. On navodi da je MPRI u BiH regrutovala mudžahedine, obučavala ih u Turskoj da bi kasnije izvodili borbena dejstva, kako na

⁸⁵ UNMIK Press Release, "UNMIK to Name Licensed Security Service Providers", 19 April 2001, https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/565_-_unmik_to_name_licensed_security_service_providers.dot, 17/01/2024.

⁸⁶ Biljana Vankovska, "Privatisation of Security and Security Sector Reform in Croatia".

SAD su tek 2012, odnosno 2015. godine usvojile dokumente kojim se definiše da se OVK neće smatrati terorističkom organizacijom. Videti: U.S. Department of Homeland Security (2012); H.R.2203 (2015).

⁸⁷ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 15 April 2002, https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/trans/en/020415IT.htm, 24/12/2023.

području KiM tako i Makedonije.⁸⁸ Elzeser ističe i da su zadaci ovih boraca 1999. godine, između ostalog, bili utvrđivanje ciljeva na zemlji, a potom slanje koordinata američkim snagama u cilju bombardovanja.⁸⁹ U svojim delima Elzeser zastupa stanovište da je upravo MPRI odgovorna za radikalni fundamentalizam i terorizam na Balkanu.⁹⁰

U jednom od retkih radova na srpskom jeziku koji se bavi ulogom privatnih vojnih kompanija na KiM, Zdravković navodi da je pored pomenutih kompanija u obuci OVK učestvovala i britanska kompanija "Sandline", dok su kompanije "Brown & Root Services" i "DynCorp" učestvovala u „kriminalizaciji pokrajine“.⁹¹ Nažalost, u radu nije objašnjeno na koji način su kompanije učestvovala u tome, ali se u izveštaju o privatnim vojnim kompanijama podnetom 2002. godine Odboru za spoljne poslove britanskog parlamenta (*House of Commons Foreign Affairs*) navodi da se na KiM kompanija "DynCorp" dovodi u vezu sa trgovinom ljudima i trgovinom drogom.⁹² Prema izveštaju Amnesti Internešnal (*Amnesty International*) nakon 1999. godine i uspostavljanja misije, „Kosovo postaje glavna destinacija za trgovinu ženama i devojkama radi prisilne prostitucije“.⁹³ Ujedno, kompanija "DynCorp" je bila umešana i u skandal 2004. godine kada je jordanski policajac pri misiji na KiM otvorio paljbu na pripadnike "DynCorp"-a, pri čemu je smrtno stradalo dvoje pripadnika ove kompanija.⁹⁴

Ko nudi više? – slučaj Makedonije

U analizi uticaja MPRI u Makedoniji, Vankovska navodi da se za razliku od misija MPRI u Hrvatskoj i BiH, misija u Makedoniji razlikovala u najmanje dve kategorije. Prvo – makedonska vlada angažovala je MPRI u periodu pre izbijanja sukoba, i drugo – nije jasno ko je platio usluge ove kompanije u Makedoniji.⁹⁵ Ono što je poznato jeste da je MPRI angažovana 1998. godine od strane makedonske vlade pod okriljem američkog programa „Stabilnost i

⁸⁸ Jirgen Elzeser, „Tajne službe i Al Kaida“.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ „Muslimanske teroriste na Balkan dovela Amerika“, *RTV*, 20. Oktobar 2007.

⁹¹ Miloje Zdravković, „Privatne vojne kompanije na Kosovu i Metohiji – bezbednost ili profit“, 193.

⁹² House of Commons Foreign Affairs, „Ninth Report. Chapter 2 – Private Military Companies Perspective“, 2002, <https://publications.parliament.uk/pa/cm200102/cmselect/cmcaff/922/2061322.htm>, 05/01/2024.

⁹³ Amnesty International, „Kosovo (Serbia and Montenegro): “So does it mean that we have the rights?” Protecting the human rights of women and girls trafficked for forced prostitution in Kosovo, 05 May 2004, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur70/010/2004/en/>, 18/02/2024.

⁹⁴ „U.N. Withdraws Immunity of 4 in Shooting“, *The New York Times*, 20 April 2004.

⁹⁵ Biljana Vankovska, „Privatisation of Security and Security Sector Reform in Croatia“.

odvraćanje“ (*Stability and Deterrence Program*) za savetodavne uloge i trening oružanih snaga kako bi bile sposobne da se odbrane od agresije. Ali, umesto stabilnosti i odbrane od agresije, ispostavilo se da je MPRI svojim delovanjem dovela do suprotnog efekta – nestabilnosti i napada na Makedoniju. Naime, nakon izbijanja sukoba 2001. godine između makedonskih snaga i tzv. Albanske nacionalne armije, pokazalo se da je MPRI pružala usluge kako makedonskoj tako i albanskoj strani.⁹⁶

Štaviše, pozivajući se na izveštaje holandske kompanije za vojne analize Deliso (*Deliso*), navodi da je u bici kod Aračinova na strani albanskih terorista učestvovalo 17 pripadnika MPRI, i optužio je američku vladu za pomoć i finansiranje albanskih terorista.⁹⁷ Pored pisanja Delisoa, ovakve tvrdnje mogu se naći i u radovima Čsodovskog koji navodi da je MPRI, pored obuke albanskih snaga u Makedoniji obučavala i tzv. Oslobođilačku vojsku Preševa, Medveđe i Bujanovca za izvođenje terorističkih napada.⁹⁸ Iako su ovakvi navodi kategorično odbačeni od strane MPRI i američke vlade, na zahtev makedonske vlade raskinut je sporazum, a kompanija je napustila zemlju „pod mračnim okolnostima“.⁹⁹ Vankovska navodi da je ovaj slučaj ostavio „gorak ukus i osećaj da je američka vlada kroz proksi sredstvo bila uključena u sukobe u regionu i to u korist albanskih snaga“.¹⁰⁰

Sve nijanse sive – ko snosi odgovornost?

Privatizacija ratova pokrenula je i pitanje transparentnosti rada privatnih vojnih kompanija i odgovornosti za kršenje normi međunarodnog prava. Kada govorimo o transparentnosti rada MPRI na području bivše Jugoslavije, još jednom ističemo da su svi sporazumi koji su potpisani između MPRI i vlada određenih država tajni. Takođe, kao što smo istakli u prethodnim delovima rada, u određenim slučajevima nije ni jasno ko je potpisao sporazum sa kompanijom, niti ko je finansirao usluge kompanije. Ovakav

⁹⁶ Ibid., Christopher Deliso, “Macedonia – A Connection Between NATO and the NLA?”, *Antiwar*, Januar 23 2001, <https://freerepublic.com/focus/news/613620/posts>, 17/02/2024; Michael Chossudovsky, “Washington Behind Terrorist Attacks in Macedonia”, <https://www.antiwar.com/rep/chuss6.html>, 17/12/2023; Michael Chossudovsky, “Macedonia: US Military Connections (05/01)”, <https://towardfreedom.org/story/archives/europe/macedonia-us-military-connections-0501/>, 21/12/2023.

⁹⁷ Christopher Deliso, “Macedonia – A Connection Between NATO and the NLA?”.

⁹⁸ Michael Chossudovsky, “NATO’s Reign of Terror in Kosovo”, *Variant*, 2000, Vol. 2, No. 10, 3–5; Michael Chossudovsky, “Washington Behind Terrorist Attacks in Macedonia”, op. cit.; Michael Chossudovsky, “Macedonia: US Military Connections (05/01)”.

⁹⁹ Biljana Vankovska, “Privatization of Security in Macedonia: Genealogy and Contextualization”, 40.

¹⁰⁰ Ibid.

trend nepostojanja transparentnosti rada privatnih vojnih kompanija nastavljen je i danas.

Drugo pitanje koje se postavlja jeste pitanje odgovornosti za slučajeve kršenja normi međunarodnog humanitarnog prava i prava ljudskih prava. Zbog mnogobrojnih navoda, iskaza i svedočenja o ulozi MPRI u operaciji „Oluja“ ova kompanija je bila razlog da po prvi put jedan sud za ratne zločine zatraži zvanične informacije od Pentagona o ulozi privatne vojne kompanije u ratu. Sama kompanija, kao i vlada SAD-a, negirale su bilo kakvo učešće u ratu izuzev potpisanog programa „demokratske tranzicije“ hrvatskih snaga, a moguću umešanost je odbacio i Haški tribunal. Nakarada postavlja pitanje da li je ovakva odluka suda zapravo samo strah da u jednom trenutku podrška SAD-a u sprovođenju operacije „Oluja“, kroz MPRI, postane neprijatno pitanje sa mogućim posledicama po američku vladu?¹⁰¹ Kramer smatra da nam angažovanje MPRI zapravo pokazuje da su „privatne vojne kompanije korisno sredstvo SAD-a u izvršavanju bezbednosnih politika koje nisu u skladu sa međunarodnim pravom“.¹⁰²

Imajući u vidu posledice operacije „Oluja“ (oko 220.000 prognanih Srba, oko 2.000 ubijenih i nestalih, bombardovanje izbegličke kolone, više od 25.000 uništenih kuća, 78 pravoslavnih crkava, 181 pravoslavno groblje...) i moguće umešanosti MPRI u navedene zločine, organizacija Amnesty Internešenal poslala je 1996. godine pismo predsedniku MPRI i državnom sekretaru SAD-a o pitanju stanja ljudskih prava u Hrvatskoj.¹⁰³ U pismu se navodi da je trening „demokratske tranzicije“ koji je MPRI pružio hrvatskim snagama praćen grubim kršenjem ljudskih prava i postavlja se pitanje efikasnosti treninga, naročito one komponente koja se odnosi na ljudska prava. U razgovoru sa predstavnikom MPRI, Amnesty je dobila odgovor da MPRI kao privatna organizacija nije odgovorna za svoj rad bilo Amnestiju ili nekoj drugoj organizaciji, dok odgovor od državnog sekretara nikada nisu ni dobili.¹⁰⁴

Uloga MPRI u operaciji „Oluja“ našla je, na neki način, epilog u tužbi „Žrtve genocida u Krajini protiv MPRI i L-3 Communication“ podnetoj 2010. godine u Čikagu, Illinois. U tužbi se ističe da nije poznato da li su pripadnici MPRI učestvovali u genocidu, ali su svakako obezbedili sredstva da se genocid desi.¹⁰⁵ Iako je sud odbacio navode o genocidu, zbog mnogobrojnih

¹⁰¹ Radmila Nakarada, „Acquittal of Gotovina and Markac: a blow to the Serbian and Croatian reconciliation process“, 105.

¹⁰² Daniel Kramer, „Does History Repeat Itself? A Comparative Analysis of Private Military Entities“, in: *Private Military and Security Companies Chances, Problems, Pitfalls and Prospects*, Thomas Jäger & Gerhard Kümmel (eds), VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2007, 35.

¹⁰³ Amnesty International USA, *Unmatched Power, Unmet Principles: The Human Rights Dimensions of US Training of Foreign Military and Polic Forces*. Amnesty International USA Publications, 2002.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ „Genocide Victims of Krajina v. L-3 Communications Corp. & MPRI Inc.“, 78.

drugih posledica koje je „Oluja“ ostavila doneta je presuda o privatnoj nagodbi čiji su uslovi poverljivi.¹⁰⁶

Kao što smo naveli u radu, i druge kompanije bile su umešane zločine i skandale, poput kompanije „DynCorp“ u BiH. Nažalost, i pored dokaza uzbunjivača (Bolkovac i Džonson), niko nije procesuiran za zločine trgovine ljudima i seksualnog nasilja, a „DynCorp“ je nastavila svoj ugovor sa američkom vladom u pogledu pružanja policijskih usluga i monitoringa u okviru misije u BiH, a kasnije i na KiM.¹⁰⁷ Kao i u slučaju MPRI, tako i u slučaju „DynCorp“ uviđamo obrazac nekažnjavanja pripadnika privatnih vojnih kompanija.

Trend nekažnjavanja nastavljen je i danas. Na međunarodnom nivou postoje dva dokumenta kojima se reguliše rad privatnih vojnih i bezbednosnih kompanija – Dokument iz Montrea iz 2008. i Kodeks ponašanja iz 2010. godine. Prema Dokumentu iz Montrea države imaju dužnost da preduzmu odgovarajuće mere kako bi sprečile neprimereno ponašanje privatnih vojnih kompanija i garantuju odgovornost za počinjena krivična dela od strane zaposlenih u privatnim vojnim kompanijama, ali i uvođenja instituta „korporativne krivične odgovornosti“.¹⁰⁸ Sa druge strane, Kodeks ponašanja se odnosi na privatne vojne i bezbednosne kompanije i obavezuje članice potpisnice, u ovom slučaju kompanije, na poštovanje vladavine prava, humanitarnog prava i prava ljudskih prava, naročito kada svoje usluge pružaju u kompleksnom okruženju.¹⁰⁹ Međutim, navedeni dokumenti nisu pravno obavezujući. Drugim rečima, ne postoji nijedan pravno obavezujući dokument kojim se reguliše rad i odgovornost privatnih vojnih kompanija, zbog čega stručnjaci iz oblasti međunarodnog humanitarnog prava smatraju da privatne vojne kompanije funkcionišu u „pravnom vakuumu“.¹¹⁰

U izveštaju Radne grupe UN o upotrebi plaćenika, kao načinu kršenja ljudskih prava i sprečavanja prava naroda na samoopredeljenje, navodi se da u pravnoj regulativi postoji „sramna praznina u odgovornosti privatnih vojnih kompanija, pristupa pravdi i pravnih lekova za žrtve ovih aktera“.¹¹¹ U izveštaju se dalje navodi da primarnu odgovornost za kršenje normi prava

¹⁰⁶ Quantum Legal LLC, „Notable Cases“, n.d., <https://qulegal.com/notable-cases/>, 30/01/2024.

¹⁰⁷ Gabrielle Simm, „Sex in Peace Operations“.

¹⁰⁸ Marko Savković, „Privatizacija izgradnje mira: privatne bezbednosne kompanije u savremenim operacijama podrške miru“, 127.

¹⁰⁹ „International Code of Conduct for Private Security Services Providers“, https://icoca.ch/wp-content/uploads/2022/01/INTERNATIONAL-CODE-OF-CONDUCT_Amended_2021.pdf, 30/06/2024.

¹¹⁰ Alexandre Faite, „Involment of Private Contractors in Armed Conflict: Implications under International Humanitarian Law“, *Defence Studies*, 2004, Vol. 4, No. 2, 179.

¹¹¹ „Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination“.

ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava od strane privatnih vojnih kompanija, imaju države koje su odgovorne za kontrolu njihovog rada. Međutim, analizom nacionalnih zakonodavstava, Radna grupa je uočila mnogobrojne nedostatke koji se odnose na pitanje licenciranja, registracije kompanija, provere zaposlenih, upotrebu sile i vatrenog oružja, dozvoljenih i zabranjenih usluga i aktivnosti kompanija, obavezu izveštavanja u slučaju kršenja nacionalne i međunarodne regulative, kao i nedostatke u pogledu odgovornosti zaposlenih u slučaju kršenja prava, sankcija za učinioce krivičnih dela, kao i pristupa pravdi i pravnoj pomoći žrtvama nasilja učinjenog od strane privatnih aktera.¹¹² Problem pravne regulative uočljiv je i u Republici Srbiji. Izuzev Zakona o privatnom obezbeđenju kojim se uređuje oblast privatnih bezbednosnih kompanija, odnosno, „poslovi i rad pravnih i fizičkih lica u oblasti privatnog obezbeđenja, uslovi za njihovo licenciranje, način vršenja poslova i ostvarivanje nadzora nad njihovim radom”,¹¹³ kao i Krivičnog zakonika Republike Srbije kojim se učestvovanje državljana Republike Srbije u ratu ili oružanom sukobu u stranoj državi (član 386a) i organizovanje u učestvovanju u ratu ili oružanom sukobu u stranoj državi (član 386b), smatra krivičnim delom,¹¹⁴ ne postoji zakonska regulativa koja se odnosi isključivo na pitanje privatnih vojnih kompanija.

Iako je evidentno da su u slučaju bivše Jugoslavije SAD koristile MPRI kao proksi sredstvo za ostvarivanje svojih interesa, prema pisanju Bušet-Salniera (*Bouchet-Saulnier*) čak i danas mogućnost da se pokrene pitanje odgovornost države, za zločine počinjene od strane kompanija koje su angažovali, je izuzetno „kompleksna u teorijskom smislu, a u praksi gotovo i nemoguća”.¹¹⁵ Imajući u vidu ulogu koju su privatne vojne kompanija imale u privatizaciji i internacionalizaciji ratova na području bivše Jugoslavije, činjenicu da one i dalje deluju na teritoriji Republike Srbije, kao i to da se zbog nedostataka nacionalnog i međunarodnog zakonodavstva njihovo angažovanje ne može regulisati i kontrolisati, početni korak ka prevazilaženju ovog problema mogao bi biti izrada i usvajanje nacionalnih propisa o delovanju i radu privatnih vojnih kompanija, kao i pristupanje Republike Srbije Dokumentu iz Montrea. Naime, Republika Srbija je jedina država iz regiona koja nije pristupila ovom Dokumentu.¹¹⁶ Iako ovaj Dokument nije

¹¹² “Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination. Global Study on national regulatory framework and legislation on PMSCs (2013–2016)”, United Nations General Assembly, 20 July 2017, 7–15.

¹¹³ „Zakon o privatnom obezbeđenju”, Službeni glasnik RS, Br. 104/2013, 42/2015 i 87/2018.

¹¹⁴ „Krivični zakonik”, Službeni glasnik RS, Br. 85/2005, 88/2005-ispr., 107/2005, 72/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

¹¹⁵ Françoise Bouchet-Saulnier, *Practical Guide to Humanitarian law*, Third Edition. Lankham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2013, 505.

¹¹⁶ Videti: “Participating Stated and International Organizations”, Montreux Document Forum, <https://www.montreuxdocument.org/about/participants.html>, 30/06/2024.

pravno obavezujući, on ipak daje odgovarajuće smernice i „definiše nadležnost međunarodnog prava nad privatnim vojnim kompanijama kada su one angažovane u zoni oružanog sukoba“.¹¹⁷ Ujedno, neophodno je i iniciranje usvajanja obavezujućeg međunarodnopravnog dokumenta kojim bi se regulisao rad i odgovornost privatnih vojnih kompanija, kao i država kojima one pripadaju.

Zaključak

Ratovi na području bivše Jugoslavije bili su svojevrсна proba i priprema SAD za korišćenje privatnih vojnih kompanija kao „legitimnog oruđa spoljne politike“ u ostvarivanju strateških interesa.¹¹⁸ Od 1994. godine, kompanija MPRI koristila se kao proksi sredstvo američke vlade i provajder ratova na području bivše Jugoslavije. Iako je njeno angažovanje praćeno mnogim nejasnoćama i kontroverzama, na osnovu pregleda i analize dostupne literature moglo bi se zaključiti da je ona značajno uticala na završetak rata u Hrvatskoj praćen etničkim čišćenjem srpskog stanovništva, potpisivanjem Dejtonskog sporazuma, obučavanjem i finansiranjem paravojnih i terorističkih formacija uz destabilizaciju područja KiM i Makedonije. Međutim, kako sporazumi potpisani između MPRI i vlada država nisu praćeni javno dostupnim dokumentima (u slučajevima Makedonije i KiM nije jasno ni ko je druga strana potpisnica sporazuma), iako se ne mogu sa sigurnošću utvrditi dometi privatizacije ratova na području bivše Jugoslavije i njihove proksi internacionalizacije, može se zaključiti da je uloga MPRI bila značajna prema ishodima koji su se ostvarili uz njihovu podršku. Ujedno, zbog nepostojanja adekvatne međunarodnopravne i nacionalne regulative, nije moguće ni utvrđivanje odgovornosti privatnih vojnih kompanija za kršenje normi prava ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava, kao i eventualne odgovornosti država koje su nadležne za kontrolu njihovog rada. Da bi se ovaj problem prevazišao neophodno je iniciranje usvajanja obavezujućeg međunarodnopravnog dokumenta kojim bi se regulisao rad i odgovornost privatnih vojnih kompanija, kao i država kojima one pripadaju, ali i izrada i usvajanje nacionalne regulative o delovanju i radu privatnih vojnih kompanija, kao i pristupanje Republike Srbije postojećim međunarodnim dokumentima.

Stoga, bez obzira na sve izneto u radu od strane autora, ova tema i dalje ostaje u domenu debate, ali i težnje autora da se, zarad izgradnje održivog mira na Balkanu i uspostavljanja tranzicione pravde, makar i decenijama

¹¹⁷ Marko Savković, „Privatizacija izgradnje mira: privatne bezbednosne kompanije u savremenim operacijama podrške miru“, 124.

¹¹⁸ Srđan Korać, „Upotreba privatnih vojnih kompanija u međunarodnim sukobima – etičke kontroverze“, 14.

nakon završetka rata utvrde svi njegovi akteri, kao i njihova eventualna odgovornost. Imajući u vidu značaj teme i činjenicu da trend privatizacije rata u svetu ne jenjava, smatramo i da je izučavanje uloge privatnih vojnih aktera u međunarodnim odnosima, kao i u sferi nacionalne i međunarodne bezbednosti, neophodno otvoriti za raspravu i uvrstiti u kurikulume nastavnih planova i programa ustanova koje se bave oblastima političkih, bezbednosnih i vojnih nauka.

Bibliografija

Amnesty International USA, *Unmatched Power, Unmet Principles: The Human Rights Dimensions of US Training of Foreign Military and Polic Forces*. Amnesty International USA Publications, 2002.

Amnesty International, "Kosovo (Serbia and Montenegro): 'So does it mean that we have the rights?' Protecting the human rights of women and girls trafficked for forced prostitution in Kosovo", <https://www.amnesty.org/en/documents/eur70/010/2004/en/>, 18/02/2024.

Avant Deborah, *The Market for Forces. The Consequences of Privatizing Security*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, 2005.

Buklijaš Marko, „Izobrazba časnika na časničkoj školi Petar Zrinski od 1994. do 1996“, *Polemos*, 2005, Vol. VIII, No. 15-16, 85-103.

Bouchet-Saulnier Françoise, *Practical Guide to Humanitarian law*. Third Edition, Lankham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2013.

"Croatian atrocities being forgotten: Cdn. Officers", *CBC News*, 23 July 2003.

"Clinton Statement on Bosnia Train and Equip Program", FAS, <https://irp.fas.org/news/1996/25986913-25990936.htm>, 13/12/2023.

Cilliers Jakkie, Douglas Ian, "The military as business – Military Professional Resources, Incorporated", *Peace, Profit and Plunder*, 1999, 175-200.

Chesterman Simon & Lehnardt Chia (eds.), *From Mercenaries to Market. The Rise and Regulation of Private Military Companies*, Oxford University Press, New York, 2007.

Chossudovsky Michael, "NATO's Reign of Terror in Kosovo", *Variant*, 2000, Vol. 2, No. 10, 3-5.

Chossudovsky Michael, "Washington Behind Terrorist Attacks in Macedonia", *Antiwar*, <https://www.antiwar.com/rep/chuss6.html>, 17/12/2023.

Chossudovsky Michael, "Macedonia: US Military Connections (05/01)", *Toward Freedom*, <https://towardfreedom.org/story/archives/europe/macedonia-us-military-connections-0501/>, 21/12/2023.

- Daković Mirko & Mišeljić Boro, "How 'Operation Storm' Destabilized the Balkans", Independent Center for Geopolitical Studies JUGOISTOK, <https://www.antiwar.com/orig/dakovic3.html>, 12/01/2024.
- Data on Armed Conflict and Security, *Private Security Database*, n.d, https://www.conflict-data.org/psd/Data_Download/index.html_10/12/2023.
- Deliso Christopher, "Macedonia – A Connection Between NATO and the NLA?", *Antiwar*, <https://freerepublic.com/focus/news/613620/posts;17/02/2024>.
- Erbel Mark & Kinsey Christopher, "The Role of Private Military Corporations in Defence", in: Galbreath J. David, Deni R. John (eds.), *Routledge Handbook of Defence Studies*, Routledge, London & New York, 2018, 302–315.
- Elzesser Jürgen, „Tajne službe i Al Kaida“, *Nacionalni interes*, Vol. 1, 195–202.
- Faute Alexandre, "Involment of Private Contractors in Armed Conflict: Implications under International Humanitarian Law", *Defence Studies*, Vol. 4, No. 2, 166–183.
- Gaul Matthew, "Regulating the new privateers: private military service contracting and the modern marque and reprisal clause", *Loy. LAL Rev.*, Vol. 31, No. 1493, 1489–1522.
- "Genocide Victims of Krajina v. L-3 Communications Corp. & MPRI Inc.", United States District Court, Northern District of Illinois Eastern Division, Case No. 1:10-CV-05197, 17 August 2010, <https://casetext.com/case/genocide-victims-of-krajina-v-l-3-servs-inc>, 11/01/2024/.
- Grigg Norman William, "Selective 'Justice' Turns Blind Eye to Croatian Atrocities", *The New American*, Vol. 13, No. 21.
- House of Commons Foreign Affairs, "Ninth Report. Chapter 2 – Private Military Companies Perspective", 2002, https://publications.parliament.uk/pa/cm200102/cmselect/cmfaff/922/2061322.htm_05/01/2024.
- "International Code of Conduct for Private Security Services Providers", https://icoca.ch/wp-content/uploads/2022/01/INTERNATIONAL-CODE-OF-CONDUCT_Amended_2021.pdf, 30/06/2024.
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 15 April 2002, https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/trans/en/020415IT.htm, 24/12/2023.
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 9. Novembar 2006, https://www.icty.org/x/cases/martic/trans/bcs/061109IT_BCS.pdf, 01/02/2024.
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 15 July 2009, <https://www.icty.org/x/cases/prlic/trans/en/090715IT.htm>, 30/01/2024.
- International Crisis Group, *The Military Equation in Post-Dayton Bosnia and Herzegovina*, 1997, <https://www.refworld.org/reference/countryrep/icg/1997/en/96600>, 20/12/2023.

- Kinsey Christopher, *Corporate soldiers and international security. The rise of private military companies*, Routledge, London & New York, 2006.
- Korać Srđan, „Upotreba privatnih vojnih kompanija u međunarodnim sukobima – etičke kontroverze“, *Vojno delo*, Vol. 3, 2015, 9–29.
- Kramer Daniel, “Does History Repeat Itself? A Comparative Analysis of Private Military Entities”, in: Jäger Thomas & Kümmel Gerhard (eds), *Private Military and Security Companies Chances, Problems, Pitfalls and Prospects*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2007, 23–55.
- „Krivični zakonik“, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005-ispr., 107/2005, 72/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.
- Labović Dejan, „Privatne vojne kompanije kao faktor bezbednosti – prednosti i nedostaci“, *Bezbednost*, 2015, Vol. 57, Br. 3, 142–157.
- Lamb Jon Christopher, Arkin Sarah & Scudder Sally, *The Bosnian train and equip program: A lesson in interagency integration of hard and soft power*, Institute for National Strategic Studies Strategic Perspectives, No. 15, National Defense University Press Washington, D.C., 2014.
- Leander Anna, *Private Agency and the Definition of Public Security Concerns: The Role of Private Military Companies*, Political Science Publications, Syddansk Universitet, Institut for Statskundskab, 2004.
- Mandel Robert, “The Privatization of Security”, *Armed Forces & Society*, Vol. 28, No. 1, 129–151.
- Mehr Debba, “UN Mission in Bosnia: An Exploitative Failure”, *lux: International Relations Review*, 2023, Vol.14, No. 1, 83–91.
- Milošević Nenad, & Jukić Jadranko, „Privatne vojne i bezbednosne kompanije – zakonske, moralne i društvene implikacije“, *Vojno delo*, 2017, Vol. 69, Br. 7, 116–173.
- Münkler Herfried, “Old and new wars”, in: *The Routledge Handbook of Security Studies*, Myriam Dunn Cavaelty and Victor Mauer (eds.), Routledge, London & New York, 2010, 190–200.
- Nakarada Radmila, “Acquittal of Gotovina and Markac: a blow to the Serbian and Croatian reconciliation process”, *Merkourios-Utrecht J. Int’l & Eur. L.*, 2013, Vol. 29, No. 76, 102–105.
- Nimkar Ruta, “From Bosnia to Baghdad: The case for regulating private military and security companies”, *Journal of Public and International Affairs*, 2009, Vol. 20, No. 1, 1–24.
- “Participating Stated and International Organizations”, Montreux Document Forum, <https://www.montreuxdocument.org/about/participants.html>, 30/06/2024.
- Pawlikowski Piotr, “American military companies and the United States foreign policy,” *Ad Americam* 3, 2002, 101–108.

- Percy V. Sarah, "Mercenaries: Strog Norm, Weak Law", *International Organization*, Vol. 61, No. 2, 367-397.
- "Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination. Phenomenon of foreign fighters and the possible linkages with mercenarism", United Nations General Assembly, 19. August 2015.
- "Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination", United Nations General Assembly, 31 August 2022.
- "Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination. Global Study on national regulatory framework and legislation on PMSCs (2013-2016)", United Nations General Assembly, 20 July 2017.
- "Resolution 713", UN Security Council, 25 September 1991,
- Rokvić Vanja, *Sistemi odbrane*, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2017.
- Rokvić Vanja, "Wagner versus Mozart in the Ukrainian Theatre", *Security Dialogues*, Vol. 14, No. 2, 2023, 7-23.
- Romić Miodrag & Pavlović Gojko, "Neki aspekti odgovornosti država za akcije privatnih vojnih kompanija", *Politeia*, 2011, Vol. 1, Br. 2, 319-332.
- "Muslimanske teroriste na Balkan dovela Amerika", *RTV*, 20. Oktobar 2007.
- Sapone Montgomery, "Have rifle with scope, will travel: the global economy of mercenary violence", *Cal. W. Int'l LJ*, 1999, Vol. 30, No. 1, 1-43.
- Savković Marko, "Privatizacija izgradnje mira: privatne bezbednosne kompanije u savremenim operacijama podrške miru", Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu Fakultet političkih nauka, Beograd, 2016.
- Shearer David, "Outsourcing War", *Foreign Policy*, Autumn 1998a, No. 112, 68-81.
- Shearer David, *Private Armies and Military Intervention*, Oxford University Press, The International Institute for Strategic Studies, 1998.
- Simm Gabrielle, *Sex in Peace Operations*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore & São Paulo, 2013.
- Simon Chesterman, Chia Lehnardt (eds.), *From Mercenaries to Market. The Rise and Regulation of Private Military Companies*, Oxford University Press, New York, 2007.
- Singer W. Peter, *Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press, Ithaca & London, 2003.
- Swed Ori & Burland Daniel, *Outsourcing War and Security*, Oxford Research Encyclopedia of Politics, 2020.

- “U.N. Withdraws Immunity of 4 in Shooting”, *The New York Times*, 20 April 2004.
- Tonkin Hana, *State control over private military and security companies in armed conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, 2011.
- United Nations Human Rights Special Procedures, *Mercenarsim and Private Miliatry and Security Comapnies*. Geneva, United Nations, 2018.
- Vankovska Biljana, “Privatisation of Security in Croatia”, in: *Privatisation of Security and Security Sector Reform*, Damian Lilly and Michael von Tangen Page (eds.), London, International Alert, 2002, 55–90.
- Vankovska Biljana, “Privatization of Security in Macedonia: Genealogy and Contextualization”, *Security Dialouges*, 2016, Vol. 7, No. 2, 35–47.
- Vukšić Iva, *Serbian paramilitaries and the breakup of Yugoslavia: state connections and patterns of violence*, Routledge, London & New York, 2022.
- Vračević Nikola & Vladimir M. Cvetković, „Uloga privatnih oružanih snaga u tradicionalnim konceptima bezbednosti“, *Vojno delo*, Vol. 3, 2014, 126–144.
- Vračević Nikola & Vladimir M. Cvetković, „Privatne vojne kompanije u modernom dobu“, *Vojno delo*, Vol. 2, 2019, 42–54.
- Vračević Nikola & Vladimir M. Cvetković, „Značaj i uloga privatnih vojnih kompanija u rešavanju savremenih problema nacionalne i međunarodne bezbednosti“, *Vojno delo*, Vol. 3, 2019, 73–94.
- Zakon o privatnom obezbeđenju, Službeni glasnik RS, br. 104/2013, 42/2015 i 87/2018.
- Zarate Juan Carlos, “The Emergence of a New Dog of War: Private International Security Companies, International Law, and the New World Disorder”, *Stanford Journal of International Law*, Winter 1998, Vol. 34. No. 1.
- Zdravković Miloje, „Privatne vojne kompanije na Kosovu i Metohiji – bezbednost ili profit“, *Vojno delo*, 2012, Vol. 64, Br. 2, 187–196.
- Quantum Legal LLC, “Notable Cases”, <https://qulegal.com/notable-cases/>, 30/01/2024.